

EGY „REMEK-LÁBVÉRTES” DÉL-ALFÖLDI HÉROSZ NYOMÁBAN

A Szeged határában előkerült késő bronzkori arany lábvért története

V. SZABÓ GÁBOR – CZUKOR PÉTER

56

Az elsőként előkerült, a megtaláló által kihajtogatott aranytárgy

2017 májusában különleges aranytárgy került elő Szeged gyálaréti határában, egy egykor a Tisza kiöntéseivel övezett kis szigeten. A geometrikus mintázattal díszített ovális aranylemez már első látásra zavarba ejtette a korszakkal foglalkozó kutatókat: mérete, formája, díszítései a késő bronzkorból ismert, bronzból készült lábvértekkal rokonítják, ám értelmezését megnehezíti, hogy ebből a fegyverzeti elemből ez ideáig egyetlen aranyból készült példány sem került elő. A magyarországi sajtóban nagy visszhangot kapott leletet tudományos jelentősége és egyedülálló volta mellett előkerülésének mesés körülményei is különlegessé teszik.

A lábvért előkerülése

A kincsegyüttes első darabját Antal Róbert gyálaréti lakos találta meg, aki egy májusi napon gombászni indult a falu határában található fiatal tölgyesbe, és közben egy olyan egykori magasparton vágott át, ahol már korábban is látott őskori cserepeket. Itt, az árterület felé lejtő oldalban bukkant rá egy gombóccá gyúrt, aranyosan csillogó fémlapra, amelyet hazavitt, gondosan megtisztított, és kihajtogatott. A kihajtogatás során az összegyúrt lábvértből kicsi aranytárgy, egy kúp alakú csüngő pottyant ki.

A lelet jelentőségét felismerve – példaértékű gyorsasággal – már az előkerülést követő napon értesítette az illetékes budapesti és szegedi régészeti örökségvédelmi intézményeket.

A lábvért lelőhelyének régészeti kutatása

A megtaláló értesítését követő napon budapesti és szegedi régészekből álló csapatunk Antal Róbert kalauzolása mellett fémkereső műszerekkel vizsgálta át a rendkívüli aranytárgy környezetét. Már az első, rövid, tájékozódó jellegű kutatás során előkerült egy újabb félgömb alakú aranytárgy és két kúpos aranyveret, majd néhány nappal később – immár szisztematikus műszeres fémkeresés eredményeképpen – megtaláltuk az arany lábvért hiányzó részét is, amely az első darabhoz hasonlóan össze volt hajtogatva. A lábvért újabb darabján kívül további négy aranytárgy és egy kúpos csüngő is napvilágra került.

A fémkereső műszeres kutatás után az aranytárgyak lelőhelyén geofizikai vizsgálatot végeztünk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a leletegyüttes körül felismerhető-e régészeti objektumok, ám a műszerek azt mutatták, hogy semmilyen őskori építmény vagy gödör nincs a kincs környezetében. Ezt a felismerést az ezt követő ásatás is megerősítette, így biztosan kijelenthetjük, hogy az aranytárgyak nem egy egykorú település területén kerültek a föld alá.

Az aranykincs tárgyai és kapcsolatrendszerük

A Szeged-Gyálarét határában előkerült kincs egy összehajtogatott arany lábvértből, valamint öt kúpos aranycsüngőből és három félgömb alakú aranytárgyból áll. Az aranylelet súlya összesen 147 gramm. A lábszárvédőként meghatározott tárgy egy vékony, ovális alakúra kikalapált aranylemez, amelynek szélein két-két átlukasztás látható, ami egyértelműen jelzi, hogy eredetileg szerves anyagból készült alátétre lehetett rögzítve.

Az elsődleges anyagvizsgálat szerint a lábvért és a többi tárgy ezüsttel ötvözött nagy tisztaságú aranyból készült, ám azt, hogy nyersanyaguk honnan származik, egyelőre nem tudjuk biztosan megállapítani.

A bronzlemezéből készült lábszárvédők a Kr. e. 1300-as évektől tűntek fel és terjedtek el az európai kontinensen. Megjelenésük azzal a változással függött össze, amelynek eredményeképpen gyökeresen átalakult a bronzkori harcosok fegyverete az Atlanti-óceán partvidékétől egészen az Égeikumig terjedő területen. Ekkortól váltak domináns fegyverre a lándzsák különböző típusai, sokszorosára nőtt a kardok száma, és megjelentek a korábban szinte teljesen ismeretlen, bronzból öntött és lemezből kalapált védőfegyverek: a mellvérték, pajzsok, sisakok és lábvértek.

Annak ellenére, hogy a bronzból készült védőfegyverzet elemei rövid idő alatt ilyen hatalmas területen elterjedtek, eddig viszonylag kevés került elő belőlük. Mindez arra utalhat, hogy ilyen tárgyakat csak a késő bronzkori harcos elit egy szűk rétege birtokolhatott. Ezt bizonyítja a gyálaréti tárgyunkkal rokonságba hozható késő bronzkori lábvértek elterjedése is: Európából mindössze 35 lelőhelyről ismerünk a késő bronzkor mintegy 250–300 éves időszakaszából bronzból készült lábvérteket. Magyarországon összesen hét – kivétel nélkül dunántúli – lelőhelyről került elő lábvért, ám sem az európai, sem a magyarországi példányok közt nincs egy sem, amely aranyból készült volna.

Antal Róbert a depó felfedezője a lábvért másodjára előkerült töredékével

Antal Róbert, a mesés kincslelet megtalálója kíváncsi személyiség: a világljáró, növények iránt is rajongó, sokoldalú, többek között egzotikus gyümölcsök, málna és áfonya termesztésével foglalkozó férfit régóta izgatta lakóhelyének története, és kirándulásai alkalmával több régészeti lelőhelyet is felfedezett. A szenzációs lelet előkerülése kapcsán mutatott önzetlensége, valamint őszinte érdeklődése vidékének ősi története iránt kincsünk megtalálóját Móra Ferenc régészeti témájú írásainak legendás hőseivel, Sztojkov Dusánnal és Mäder Ferencsel rokonítja. Mivel az aranylelettel kapcsolatos eljárása sajnos ritka példája a felelősségteljes, civil öntudattal áthatott lokálpatriotizmusnak, így a becsületes megtaláló 2017. december 19-én állami elismerésben és pénzjutalomban részesült.

57

A tárgy különlegességét nemcsak aranyból készült volta, hanem sajátos, kevés párhuzammal rendelkező, finom poncolással felvitt díszítése is megerősíti. A gyálarétivel rokonítható technikával díszített lábvértek a Kr. e. 12–11. században készültek: az ívelt vonalakkal rokon formaelemek a franciaországi Cannes-Écluse-ben előkerült darabról, a háromszögekhez hasonló alakzatok pedig egy, az ausztriai Schäfstallból származó lábvértről ismertek.

A gyálaréti lábvérten felismerhető szőlőkacsra vagy hoszszkúás levélre emlékeztető díszítőmotívum a Kárpát-medence déli területein több óskori aranytárgyon is feltűnik.

A lábvérrel együtt előkerült félgömb alakú pitykék és kúp alakú csüngők bronzváltozatai gyakori formáknak tekinthetők a késő bronzkorban és a kora vaskorban. A hasonló méretű darabokat általában ruha- vagy fejfedődíszként alkalmazták, de a lengyeltóti bronz lábvért egyik fűzőlyukában megmaradt félgömb alakú bronzpityke arra utal, hogy ilyen darabok lábvértek tartozékai is lehettek.

Hová és hogyan helyezték el a kincsleletet?

Az aranytárgyak lelőhelye egy ma is jól kirajzolódó magaspárt szélén helyezkedik el. Az 1700-as évek második felében

A lábvért másodjára előkerült, összegyűrt darabja

A lelőhelyet magában foglaló sziget helyzete a 18. század végén készült Első Katonai Felmérésen

készült első katonai felmérés vonatkozó térképlapján világosan felismerhető, hogy ez a terület a Tisza egykori mocsaras árterületéből magányosan kiemelkedő kis sziget pereme lehetett.

Maga a sziget nem volt lakatlan az őskorban, hiszen az újkőkortól (a Kr. e. 7. évezredtől) kezdődően ismerünk innen régészeti leleteket. A kincslelet elrejtése idején is éltek emberek a sziget területén, amire az aranytárgyak földbe kerülésének helyétől kb. 500 méter távolságban feltárt, a Kr. e. 12–11. századra keltezhető településnyom utal. Eddig elvégzett kutatásaink alapján azonban egyelőre úgy tűnik, hogy a lábvért a sziget egy lakatlan pontján került a földbe – környezetében egykorú településnek vagy temetőnek semmilyen nyoma nincs.

A fémkereső műszeres kutatás és a hitelesítő ásatás azt bizonyította, hogy a tárgyat sekély mélységben, a talaj felső 30 cm-es vastagságú rétegében, feltehetően egy kupacba rendezve ásták el. A szántott réteg alsó szintjében elhelyezkedő együttest az elmúlt években bolygathatta meg és teríthette szét az egyre mélyebbre hatoló talajművelés.

A bronzkori kincsleletek jelentős részénél felismerhető, hogy azokat meghatározott összetételben, gondosan megkomponált elrendezésben rejtették el. Ismerünk olyan leletgyűtéseket, amelyek hegyükkel felfelé elhelyezett lándzsákból és baltákból álltak, más alkalommal a deponált bronzsarlókat kör alakzatban rendezték el, de kerültek elő olyan kardokból álló depók is, ahol a fegyvereket hegyükkel felfelé állítva rakták le. Gyakori jelenség az is, hogy a felajánlott áldozati tárgyakat megrongálják: a kardokat meggörbítik, az ékszerket kettétörik, az eszközöket használhatatlanná teszik. Mindez arra utal, hogy a korszak fémtárgyait szakrális keretek közt, meghatározott rituálékot követve deponálták – áldozták föl.

A tárgyak helyzete a lelőhelyen. A sárga nyilak az aranypitykét, a kék nyíl a másodjára előkerült lábvért darab helyét jelzi. A piros szaggatott vonal az elsőként előkerült lábvért körülbelüli helyét mutatja

A lábvérteket összehajtogatott állapotban, egyben helyezték a földbe, ám a talajművelés miatt idővel kettétörhetett. A késő bronzkorban gyakran előfordult, hogy az áldozati vagy fogadalmi felajánlásra szánt fémtárgyak szándékosan megrongálva, akkurátusan összehajtogatva vagy véletlenszerűen összegyűrtve kerültek elhelyezésre. Hasonló módon véghezvitt rongálás és hajtogatás figyelhető meg a lengyeltóti, várölgyi és a franciaországi Cannes-Écluse-i depókból ismert bronz lábvértek esetében is.

Ki viselhette az arany lábvérteket?

A Kr. e. 12–11. század időszakában készült arany lábvért Tisza-vidéki megjelenése arra utal, hogy a fém védőfegyverzet elemei nemcsak a dunántúli térségben terjedtek el, hanem a mai Kelet-Magyarország területén is használatban voltak.

A szeged-gyálaréti lábvért különleges jelentőségét annak köszönheti, hogy az európai térségben ez az első olyan bronzkori védőfegyverzeti elem,

A Kr. e. 3. és 2. évezredbeli Közel-Keletről és Európából mindössze egyetlen aranyból készült védőfegyvert ismerünk: ez az Ur királyi temetőjének egyik uralkodói temetkezést rejtő sírjában feltárt világhírű ún. Meszkalamdug-sisak.

Késő bronzkori lábvért Várölgynél Nagy-Lázhegyről (fotó: Balatoni Múzeum, Vágó Adám)

A Kr. e. 2600–2400 közé keltezhető, elektronból készült Meszkalamdug-sisak

amely nemesfémekből készült. Arany, elektron és ezüst támadó fegyverek (pl. balta, tör, lándzsa) a kora bronzkor óta ismertek, ám az ez idáig napvilágra került lábvértek, sisakok, páncélok és pajzsok anyaga kivétel nélkül bronz vagy szerves anyag volt.

„Átreidák valamennyi remek-lábvértes akháj hős, nektek az égilakók adják meg, hogy Priamosznak várát feldúlván, haza épen térjetez innen...”
Homérosz: *Íliász*, Első ének (Devecseri Gábor fordítása)
Homérosz *Íliász*ában számtalan helyen említik a késő bronzkori görög harcosok fegyverzetének bemutatása során a lábvérteket. Az eposzban az akháj harcosok állandó jelzője a „jó-lábvértes” vagy „remek-lábvértes” kifejezés. A lábvérteket viselő harcosok megjelennek a krétoi és mükénéi paloták fal-festményein és edényekre festett ábrázolásokon is, de számos remekművű darab került elő temetkezésekből is.

Noha arany védőfegyverzeti elemeket a szeged-gyálaréti lábvért felbukkanásáig nem ismertünk sem az égei, sem pedig a Kárpát-medencei régészeti anyagból, Homérosz *Íliász*ában több helyen történik utalás ilyen tárgyra: egy helyen a trójaiak mellett harcoló Glaukosz aranypáncéljáról, másutt a szintén trójai szövetségben harcoló Rhészosz thrák királyfi aranyfegyverzetéről olvashatunk. Többször említi a szöveg az istenek aranyból készült fegyvereit is pl. Athéné aranyból készült sisakját. A 7. énekben szó esik Nesztór híres aranypajzsáról is, amelynek megszerzésére azzal buzdítja az általa vezetett trójaiak csapatát Hektór, hogyha azt megkaparintják, a görögök meg fognak futamodni. Mindez arra utal, hogy az ilyen aranytárgyakat praktikus funkciójukon túlmutató, hadijelvényyszerű jelentéssel is felruházták.

Ha figyelembe vesszük, hogy a késő bronzkori páncélzat alkotórészei, valamint a pajzsok és a sisakok már önmagukban is ritka, csak a harcos elit legkiemelkedőbb tagjai által birtokolt tárgynak számítottak a korszakban, azt látjuk, hogy az aranyból készült lábvért egészen különleges reprezentációs értékkel bírhatott. Itteni felbukkanása arra utal, hogy a Kárpát-medence más térségeiben magát gazdag halomsírokkal, fegyverdepókkal vagy földvárakkal megjelenítő harcos elit a Dél-Alföldön is létezett, és ideológiájában a háborúnak, a különböző fegyverzeti elemeknek itt is kiemelkedő jelentősége lehetett.

A fenti megközelítés arra utal, hogy az arany lábvért a harcos réteg reprezentációjában játszhatott szerepet, és egy kimagasló státuszú katonai vezető viselhette. Ám a gyálaréti kincs leletössze-függése a tárgy egykori szerepének egy másik értelmezési lehetőségét is magában rejt. Egyelőre úgy tűnik, hogy a lábvérteként meghatározott aranytárgyat egymagában, párja nélkül földbe került aranypitykék és kúpos csüngők talán egy – a lábvértelet összetartozó – díszes szertartási ruházat, ornátus részei lehettek. Ezek alapján nem tarthatjuk kizártnak azt sem, hogy a lábvért szimbolikus, önmagán túlmutató tárgy, amely nem egy létező személy fegyverzetének része, hanem egy természetfölötti erővel bíró lényhez, héroszhoz vagy mitikus őshöz, esetleg annak kultuszához kapcsolódó eszköz, szertartási tárgy lehetett.